

Філасофскія экзістэнцыяльныя канцэпцыі і іх мастацкая інтэрпрэтацыя

Цікавасць да праблемы чалавека надзвычай востра актуалізавалася ў канцы ХХ ст., у эпоху катастрафічнага руйнавання навакольнага асяроддзя, гонкі ядзерных узбраенняў, абвастрэння псіхалагічных праблем у тэхнагенным грамадстве. Філасофска-антрапалагічная тэматыка пад уплывам ідэй плюралізма навуковых ведаў, нелінейнага мыслення, працэсаў глабалізацыі атрымала новы імпульс у сваім развіцці. І тым не менш ідэя каштоўнасці чалавека заставалася цэнтрам філасофскай думкі на розных этапах яе развіцця. Прайшоўшы праз шматлікія мадыфікацыі, яна (ідэя) не страціла пафасу выключнасці чалавека як жывой істоты. Такая канцэпцыя настойліва гучала ў працах М. Хайдэгера ("Бытие и время"), Э. Касірэра ("Опыт о человеке"), М. Шэлера ("Сущность человека, новый опыт философской антропологии"), Ж.-П. Сартра ("Бытие и ничто"), Э. Фрома ("Душа человека") і іншых філосафаў-антраполагаў.

Паняцце *экзістэнцыя* (існаванне, лат. *exsistentia*, ад дзеяслова *ex-sisto*, *ex-sistere* — выступать, выходзіць, выяўляць сябе, існаваць, узнікаць, паяўляцца, становіцца, рабіцца) шырока выкарыстоўваецца філасофіяй для абазначэння канкрэтнага быцця. Змест гэтага паняцця прыцягвае істотныя трансфармацыі ў гісторыі філасофскай думкі. Экзістэнцыю трактуюць як нераздзельную цэласнасць суб'екта і аб'екта, як “быццё-ў-свецце” сітуацыйнага характару, як карань істоты чалавека. Экзістэнцыю вызначаюць яшчэ як трансцэндэнцыю (выхад за свае межы) і як свабоду — цяжар, што ўскладзены на плечы чалавека, калі ён хоча быць асобай.

Сучасныя філасофскія канцэпцыі ў вызначэнні *экзістэнцыі* апіраюцца на феноменалогію Ф. Гусерля (свядомасць — асноўны аб'ект вывучэння) і кіркегараўскае тлумачэнне *экзістэнцыі*. Сапраўды, філасофская думка канца ХІХ ст. перажывала бурны працэс экзістэнцыялізацыі. Дацкі філосаф С. Кіркегар (1813 — 1855) выступаў з крытыкай асноўных прынцыпаў гегелеўскай філасофіі аб тоеснасці мыслення і быцця і сфармуляваў мадэль існавання (*existenz*), у аснове якой ляжаў бунт супраць Бога, Розуму, этыкі, традыцый. С.Кіркегар супрацьпастаўляў гегелеўскай дыялектыцы сваю экзістэнцыяльную дыялектыку, сутнасць якой у тым, што пераход у новую якасць невытлумачальны (працуе прынцып прычыннасці і алагічнасці), супярэчнасці

непримірымья. Асаблівая ўвага ў філасофіі С. Кіркегара ("Понятие страха", "Страх и трепет") надавалася страху перад тварам смерці ("Смерть есть метаморфоза. В мгновение смерти человек находится на крайней точке синтеза; дух как бы не может присутствовать здесь; он, конечно, не может умереть, но ему приходится ждать, поскольку телу нужно умереть..." [1, с. 187]; "Страх есть посторонняя, чуждая власть, овладевающая индивидуумом; вырваться из ее власти он не может, потому что боится: чего мы боимся, того мы желаем вместе с тем" [2], ідэі драблення чалавечага "я" і матыву асабістага выбару чалавека. С. Кіркегар выступаў супраць успрыняцця чалавека толькі як статычнага суб'екта ці аб'екта, а заклікаў імкнуцца спасцігнуць чалавека ў працэсе яго існавання, у дынаміцы, у быцці (ад дзеяслова *быць*). Усведамленне С. Кіркегарам значнасці самасвядомасці прыводзіць яго да фундаментальнага вываду — разумення *праўды як адносін* (адноснай праўды). Гэты вывад філосафа не прыніжае ролю аб'ектыўнай праўды, для С. Кіркегара куды больш важным з'яўляецца *суб'ектыўны свет*. Такім чынам С. Кіркегар сфармуляваў фундаментальныя канцэпты экзістэнцыяльнай філасофіі (пераадоленне дыхатаміі суб'ект — аб'ект, каштоўнасць самасвядомасці), якія знойдуць увасабленне і ў мастацкай думцы.

Нямецкі філосаф А. Шапэнгауэр у рабоце "Смерть и ее отношение к неразрушимости нашего существа" ўпершыню закрануў праблему свабоды (смерці), межаў, якая стане надзвычай канцэптуальнай для ХХ ст.: "Есть что-то неестественное в характере нашей жизни: в гармонии вещей не может лежать она, — этот суровый рок, эта неискоренимая зараза греха, этот безграничный Предел..." [3, с. 67]. Узнятая А. Шапэнгауэрам праблема межаў актуалізуецца ХХ ст., калі выразна пачне фарміравацца экзістэнцыяльны погляд на чалавека і свет.

Пачатак ХХ ст. праблему духоўнай свабоды фармулюе як фундаментальную. Экзістэнцыяльная філасофія ўключае катэгорыю свабоды ў кола праблем жыцця і смерці. Смерць, на думку філосафаў, становіцца найважнейшай мяжой, пачаткам сапраўднай свабоды. "Человек экзистенциального сознания оказался побежденным непосильным поиском пределов. Отсюда его одиночество, рефлексия, восприятие мира как враждебного, раздвоение и озлобление, обостренная реакция на мир, бегство в трансцендентное Ничто, ощущение абсурдности бытия. Все это составило в ХХ веке круг проблем экзистенциального сознания", — канстатуе расійскі даследчык В.Заманская [4, с. 34 — 35].

Філасофская думка XX ст. апынулася ў складаных умовах пры вывучэнні феномена чалавека. Нямецкі філосаф Макс Шэлер у прадмове да працы "Сущность человека, новый опыт философской антропологии" (1928) пісаў: "Вопросы: "Что есть человек и каково его место в бытии?" — занимали меня с момента пробуждения моего философского сознания и казались более существенными и центральными, чем любой другой философский вопрос" [5, с. 520]. М. Шэлера ўслед за А. Шапэнгауэрам асабліва цікавіла праблематыка смерці: "Человек — это вечный "Фауст", bestia cupidissima rerum novarum (зверь, алчущий нового (лат), никогда не успокаивающийся на окружающей действительности, всегда стремящийся *прорвать пределы* своего здесь-и-теперь-так-бытия и "окружающего мира", в том числе и наличную действительность собственного Я" [5, с. 65]; М. Шэлер ("Положение человека в Космосе") перакананы, што чалавеказнаўчыя навукі "скорее *скрывают сущность* человека, чем *раскрывают* ее. <...> Еще никогда в истории человек не становился настолько проблематичным для себя, как в настоящее время" [5, с.32].

Антрапалагічная праблематыка не засталася па-за ўвагай французскага філосафа-экзістэнцыяліста Ж.-П. Сартра ("Первичное отношение к другому: любовь, язык, мозаизм") [6, с. 189], які засяродзіў увагу на ўнікальнасці перажыванняў чалавека і як гэтыя перажыванні зафіксаваны яго свядомасцю. Філосаф-пісьменнік распрацоўвае ідэю індывідуальнай свабоды ў якасці канструктыўнага элемента быцця. Гэта дае яму магчымасць трактаваць індывіда як "аўтара сваіх паводзін" і "адказнага за свет і за сябе ў ім". Чалавек у Ж.-П. Сартра цалкам свабодны ў выбары самога сябе і свету, таму ён нясе поўную адказнасць за свой выбар. Філасофская думка Ж.-П. Сартра пры ўсіх яе абмежаванасцях спрыяла замацаванню ідэі свабоды чалавека як найвышэйшай каштоўнасці ў прасторы духоўнага клімату Еўропы.

Погляды французскага мысліцеля Жака Марытэна ("Краткий очерк о существовании и существующем") [7] не супадаюць з думкамі Ж.-П. Сартра. Шчасце чалавека, на думку філосафа, звязана не толькі з матэрыяльным, але і з духоўным узроўнем жыцця, з боскімі каштоўнасцямі — ісцінай, дабром, прыгажосцю, міласэрнасцю, узаемадапамогай. Таму існаванне чалавека ў свеце нельга лічыць абсурдным, яно мае глыбінны сэнс. Чалавек, які засяроджаны толькі на сваім "я", не здольны гарманічна развівацца. Індывідуалізм — гэта шлях да эгаізму, лічыць філосаф.

Пошук ісціны ва ўнутраным свеце чалавека заўсёды характэрны для пераломных эпох, калі мяняліся сацыяльна-эканамічныя сістэмы, рэлігійныя канцэпцыі. Філасофія экзістэнцыялізму ўзнікла ў час крызісных з'яў у грамадстве, але сацыяльныя праблемы аказаліся ёю мала запатрабаванымі. Пры відавочных праліках каштоўнасць філасофіі экзістэнцыялізму сёння не выклікае сумненняў: яна (каштоўнасць) перш за ўсё ў тым, што "существование человека по своей сути является конкретным и субъективным. Экзистенциалисты, — пісаў В. Франкл, — способствовали тому, что нравственная ответственность вновь стала предметом обсуждения. Неслучайно философия экзистенциализма получила название философии "призыва". Ведь представляя жизнь человека как нечто своеобразное и неповторимое, она имплицитно призывает людей в своей собственной жизни реализовать эти неповторимые и уникальные возможности" [8, с. 184]. Чалавек, такім чынам, павінен сам вызначаць сваю ўласную мэту і зразумець непаўторнасць і своеасаблівасць уласнага жыцця.

Важным сацыяльна-філасофскім вучэннем XX ст. у заходнееўрапейскіх краінах становіцца псіхааналіз, які ў 60-я гг., сінтэзаваўшыся з экзістэнцыялізмам, атрымаў назву "экзістэнцыяльны псіхааналіз", ля вытокаў якога стаяў З. Фрэйд і яго тэорыя пра тое, што сама па сабе чалавечая прырода — выключны дар Божы, а ўсё дурное ідзе ад неразумных сацыяльных норм, якія перашкаджаюць самарэалізацыі чалавека.

Спалучэнне біялагічных і сацыяльных фактараў надалі новы штуршок псіхааналізу. Э. Фром, вывучаючы прыроду чалавека, не супрацьпастаўляў біялагічныя фактары і культурныя. Чалавека ён лічыў перш за ўсё сацыяльнай асобай. Адносіны індывіда да свету, да навакольнага асяроддзя, да людзей і да самога сябе павінны стаць вызначальнымі пры вывучэнні асобы чалавека. Філасофская антрапалогія Э. Фрома спрыяе вывучэнню чалавека як феномена. Вучоны не ідэалізуе чалавека, ён паслядоўна даследуе яго разбуральныя імпульсы ("Душа чалавека", "З палону ілюзій"), але здольны бачыць і нераскрыты патэнцыял.

Руская экзістэнцыяльная філасофія пачатку XX ст. таксама спрабавала асэнсаваць катастрафічную сітуацыю татальнай неабароненасці чалавека, крызісу духоўнасці. М. Бердзяева, Л. Шастова, Г. Фядотава і інш. філосафаў хвалявала праблема аўтаматызацыі быцця, што прывяло да адрыву масавага чалавека ад быццёвых сэнсавых каранёў, выклікала маральны рэлятывізм і песімізм, пачуццё адчужанасці і адзіноты. У рускай філасофіі асаблівую ўвагу

надавалі праблеме свабоды асобы (Г. Фядотаў. "Рождение свободы", "Россия и свобода"; М. Бердзяеў. "Философия свободы", "Творчество и свобода. Индивидуализм и универсализм"; Л. Шастоў. "Апофеоз беспочвенности", "Киркегард и экзистенциальная философия" і інш.). Найвышэйшую каштоўнасць для Г. Фядотава мае свабода асобы — "... абсолютная ценность личности (души), которой нельзя пожертвовать ни для какого коллектива — народа, государства или даже церкви" [9, с. 225], але не менш важным з'яўляецца прызнанне права на чужую свабоду: "Свобода личная немыслима без уважения к чужой свободе [10, с. 204].

Праблема ўзаемаадносін грамадскага і індывідуальнага займала і М. Бярдзяева: " Социологизм и индивидуализм глубоко между собой связаны, это две стороны одной и той же разобщенности мира, два выражения того же некосмического состояния мира. <...> Ложно противопоставлять индивидуализму общественность. Общественность и индивидуализм прекрасно соединимы" [11, с. 479].

У канцы ХХ ст. стала відавочным наколькі жыццё чалавецтва залежыць ад фактара яго ўласнай свядомасці. Тэхналагічная забяспечанасць і сыты страўнік не аберагаюць ад духоўнага крызісу, які цягне за сабой экалагічны, міжэтнічны, міжрэлігійны. Сутнасць сучаснага экзістэнцыяльнага падыходу да праблем чалавека ў тым, што ён ажыццяўляе аналіз яго прыроды і на матэрыялістычным, і на ідэалістычным узроўнях адначасова. *"Экзистенциализм можно определить как стремление понять человека, не раскалывая его на субъекта и объекта"* [12, с.114].

Сёння найлепш гэтую задачу выконвае мастацтва, бо яно, як лічыць Р. Мэй, "выражается более символически, чем осознающая себя мысль, отчасти из-за того, что искусство всегда показывает с особой ясностью духовный и эмоциональный настрой данной культуры" [12, с.118 — 119]. Зварот мастацтва ХХ ст. да экзістэнцыі абумоўлены жаданнем падняць чалавека на больш высокі ўзровень самасвядомасці, які (узровень) дапаможа яму намацаць падмурак свайго існавання ў крызісны час. Менавіта крызіс прымушае чалавека дзейнічаць, разважаць, шукаць праўду пра самога сябе. Экзістэнцыяльны спосаб трактоўкі чалавека не можа быць рэалізаваны па-за сувязямі са знешнім светам і з той гістарычнай сітуацыяй, у якой ён сфарміраваўся.

Новыя погляды на чалавека запатрабавалі новых падыходаў да яго даследавання. Гуманістычная літаратура ХІХ ст. нават у самым "маленькім"

чалавеку перш за ўсё бачыла чалавека вартага павагі і шанавання. Прыгожае пісьменства фарміравала і паглыбляла канцэпцыю **асобы** — адно з найважнейшых адкрыццяў класічнай літаратуры. Заходнееўрапейкая літаратура экзістэнцыяльнай арыентацыі амаль цалкам адмаўляецца ад гэтай канцэпцыі, у той час як руская і беларуская імкнуцца спалучыць экзістэнцыяльнае і асобнае.

Апрычыннасць экзістэнцыяльнага мыслення XX ст. разбурае сацыяльную матывацыю асобы і адкрывае ў чалавеку яго непаўторны ўнутраны свет на ўзроўні прыродных рэакцый, свет самакаштоўны і самадастатковы. Такім чынам, чалавек адзінкавы, унікальны, феноменалагічны становіцца аб'ектам літаратуры экзістэнцыяльнай арыентацыі. Абсурднасць свету для пісьменніка гэтага накірунку — вынік чалавечага развіцця, таму мастак-экзістэнцыяліст адмаўляецца ад гістарычнай логікі і не прызнае ў чалавеку тую асобу, якую чытач прывык бачыць у класічнай літаратуры. Гэта звязана з прынцыпова іншымі мастацкімі задачамі.

Мастацкая думка, скіраваная на разгаданне таямніцы быцця, фарміруе ў экзістэнцыяльна арыентаванай літаратуры "достаточную устойлівую модель мира. Ее параметрами являются: *катастрофичность бытия, кризисность сознания, онтологическое одиночество человека*" [4, с. 32]. Гэтыя параметры вызначаюць сутнасць чалавека, закінутага, адзінокага, самотнага, замкнёнага. Такі тып чалавека вызначае яго стасункі са знешнім светам, і гэта — адчужэнне. "Оно реализуется на всех уровнях, — адзначае В. Заманская: отчуждение от природы, среды обитания и цивилизованной среды, отчуждение от собственного Я. Одиночество в экзистенциальном сознании характеризует положение и состояние человека в мире. <...> Отсюда и эмоциональная доминанта произведений экзистенциальной традиции. Она рождается из страха, между ужасом смерти и ужасом жизни; из переживаний одиночества, чужести, незащищенности перед онтологической бесконечностью бытия и собственными душевными безднами" [4, с. 32—33]. Прынцыпова іншае, чым у класічнай літаратуры, адбываецца вырашэнне праблем: жыцця і смерці, сацыяльнага статусу чалавека, яго гістарычнай ролі.

Свядомая актуалізацыя экзістэнцыяльнай праблематыкі літаратурай дапамагае бачыць праблемы сучаснасці, якія выклікаюць смутак, незадаволенасць, адзіноту, духоўную атрафію, і шукаць канструктыўныя шляхі

для самавыяўлення асобы. Праўда, свабода самавыяўлення не заўсёды забяспечвае гармонію чалавека і грамадства, індывідуальнага і калектыўнага.

Пачуццё самасцвярджэння ўласціва любому чалавеку, яно складае ядро "я"-асобы. Выбар самога сябе, уласных сэнсавых арыенціраў, шляхоў самарэалізацыі немагчымы без спасціжэння ўнутранага свету свайго "я" (тое, чым займаецца літаратура). Літаратура экзістэнцыяльнай арыентацыі аддае перавагу ўнікальнасці ўнутранага свету чалавека, звяртаючы асабліва пільную ўвагу на пагрозу страціць сэнс існавання, на боязь вакуумнай пустаты. Такая трывога ўвесь час жыве ў чалавеку, менавіта яна выпрацоўвае ў ім сілы супрацьстаяць, рэалізоўваць уласную свабоду. Даць чалавеку магчымасць зразумець яго ўнутраны свет — у гэтым і заключаецца псіхатэрапеўтычная функцыя літаратуры экзістэнцыяльнай арыентацыі.

Філасофская думка XX экзістэнцыяльнага стагоддзя імкнецца вытлумачыць сябе перш за ўсё праз эстэтычныя катэгорыі літаратуры ("Хочаш быць філосафам — пішы раманы", — пісаў А.Камю), апошнія таксама трансфармуюцца пад уплывам філасофскага зместу. Бінарны (неразрыўнасць філасофскага і эстэтычнага пачаткаў) характар мыслення, адкрыты А. Шапэнгаўэрам, абумовіў усплёск самых разнастайных мастацкіх накірункаў і школ, якія (кожная на свой лад) імкнуліся ўвасобіць паўнату ўсіх сфер самавыяўлення асобы. Прыгожае пісьменства XX ст. (асабліва заходнееўрапейскае) цікавіў перш за ўсё пазасацыяльны чалавек, які свядома засяроджаны толькі на сваім унутраным жыцці, уласных комплексах, прыватных матэрыяльных інтарэсах.

М. Метэрлінк ("Сокровища смиренных", 1896) сфармуляваў сваю думку так: усё трагічнае скандэнсавана ў штодзённым, "у самім факце жыцця", "у прысутнасці души ў самім факце жыцця". Здольнасць М. Метэрлінка бачыць за знешнімі падзеямі вышэйшую духоўную сутнасць чалавека, якая, на думку пісьменніка, найглыбей выяўляе сябе ў маўчанні (самае патаемнае, не атрымаўшы свайго моўнага афармлення, застаецца нявыказаным), вымушала мастака шукаць новыя паэтычныя сродкі. Погляды М. Метэрлінка знайшлі ўвасабленне ў яго мастацкай канцэпцыі: прынцып "другога дыялога" ў "тэатры маўчання", метафара "слепаты" як сімвал самасвядомасці чалавецтва ("Няпрошаная", "Сляпыя", "Там, унутры"), насычанасць твораў сімволікай (як рэлігійнай, так і містычнай), у якой выявілася цяга да духоўнасці дзеля выяўлення сутнасці быцця праз алегорыі, іншасказанні, метафары).

Метэрлінкаўскі матыў маўчання паспяхова выкарыстоўваецца сёння літаратурай экзістэнцыяльнай скіраванасці. Крызісы пачатку ХХ ст. напоўнілі мастацтва пафасам татальнага адмаўлення і нават самаадмаўлення. Ідэі абсурднага свету знайшлі ўвасабленне ў мастацкай практыцы дадаістаў, сюррэалістаў, куба-футурыстаў і іншых мадэрнісцкіх групавак.

Стан свядомасці чалавека ХХ ст. у заходнееўрапейскай прозе найглыбей увасобіў Рабер Музіль у рамане "Чалавек без якасцей" (надрукавана ў 1943 г.), які даследчыкі лічаць анатоміяй чалавечай свядомасці. Прыём "взгляд изнутри" даваў магчымасць пісьменніку праз прызму свядомасці героя, і толькі яго, інтэрпрэтаваць рэчаіснасць. У свядомасці сучаснага чалавека, на думку пісьменніка, схаваны эпіцэнтр крызісу ўсяго свету. Мастак разбураў гарманічны ідэал homo sapiens, які склаўся стагоддзямі, і спрабаваў шукаць шляхі, каб спыніць распад асобы, які цягнуў за сабой дэградацыю грамадства. Пошукі заходнееўрапейскай літаратуры ХХ ст., калі пахіснулася вера ў бога, адкрыўся песімістычны бок прагрэсу і назіралася здрабненне чалавечай натуры, ідуць у накірунку выпраўлення ўласніцкіх інстынктаў чалавека, паслаблення яго эгаізму. Рамантычная настальгія па прыродным як сапраўднай крыніцы энэргіі для чалавека была рэакцыяй літаратуры на працэсы урбанізацыі, што, як аказалася, вядуць да канчатковай ізаляцыі сучаснага чалавека.

Беларускую літаратуру ХХ ст. належыць разглядаць у трох прасторах — уласна беларускай, рускай і еўрапейскай. Яе экзістэнцыялізацыю трэба ўспрымаць як адзін з варыянтаў агульнага еўрапейскага эстэтыка-філасофскага феномена. У нацыянальнай літаратуры пачатку ХХ ст. дамінавала ідэя адраджэння, што, па-першае, у нейкай ступені прытармазіла працэсы ўпадніцтва, адчаю, шырока распаўсюджаныя ў заходнееўрапейскай філасофіі і прыгожым пісьменстве. Па-другое, беларуская літаратура не была выключэннем з агульнага еўрапейскага кантэкста. Пісьменнікі Ядвігін Ш., Янка Купала, Якуб Колас, М. Багдановіч, М. Гарэцкі, З. Бядуля і інш. не абыходзілі ў сваёй творчасці праблемы быцця і свядомасці чалавека. Жанравая эвалюцыя лірыка-філасофскай, сацыяльна-філасофскай прозы стала яркім таму прыкладам ("Антон", "Што яно?", "Дзве душы" М. Гарэцкага, "Палескія аповесці" Якуба Коласа, "Сястра", "Пошукі будучыні", "Млечны Шлях" Кузьмы Чорнага).

Інтэлектуальны пачатак, закладзены беларускай прозай пачатку ХХ ст., запатрабаваў пашырэння і паглыблення філасофскай праблематыкі, звязанай найперш з духоўнай дзейнасцю чалавека, яго самасвядомасцю, крыніцамі

інтэлектуальнай энергіі, нормаі маралі. Экзістэнцыяльная свядомасць пад уплывам асабліва рускай літаратуры (Ф. Дастаеўскага, Л. Талстога, Л. Андрэева, А. Белага і інш.) актыўна пранікае ў мастацкую структуру беларускай прозы. Л. Гаранін адзначае: “Пошукі мастацка-філасофскай думкі ідуць <...> у накірунку самапаглыблення, самаразвіцця самой мастацка-філасофскай думкі, саміх пачуццяў, уяўленняў, вобразаў...”[13, с.120]. У дакастрычніцкі час быццёвая праблематыка, экзістэнцыяльная свядомасць увасаблялася ў беларускай літаратуры як у рэалістычных, так і авангардных формах. Іх дыялектычны мастацкі сінтэз мог быць надзвычай плённым для гарманічнага развіцця нацыянальнага пісьменства, маштабнага ўвасаблення разнастайных тыпаў свядомасці ў літаратуры.

Тэрмін *экзістэнцыя* не прыжыўся ў беларускім савецкім літаратурнаўстве па ідэалагічных прычынах, бо суадносіўся найперш з буржуазнай філасофіяй экзістэнцыялізму. Заходнееўрапейская трактоўка экзістэнцыі прынцыпова разыходзілася з актыўнай жыццёвай пазіцыяй савецкага чалавека, якому належыла падаўляць у сабе ірацыянальнае, падсвядомае і самаажыццяўляцца ў калектыве, сацыяльным асяроддзі. Па гэтай прычыне экзістэнцыяльная праблематыка ў беларускай літаратуры паслякастрычніцкага часу рэалізуе сябе пераважна ў межах рэалістычнай псіхалагічнай прозы. Мадэрнісцкія мадэлі, нерэалістычныя формы, якія ў заходнееўрапейскай літаратуры найбольш эфектыўна ўвасаблялі экзістэнцыяльную свядомасць, не маглі развівацца ў палітызаваным савецкім грамадстве.

Канец XX ст., постперабудовачны час спалучыў у беларускай літаратуры розныя эстэтычныя сістэмы — рэалістычныя, авангардныя, постмадэрнісцкія, якія сёння ўвасабляюць экзістэнцыяльную свядомасць у адпаведнасці са сваімі задачамі. Такім чынам, зварот філасофіі, літаратуры да экзістэнцыяльных праблем чалавека быў абумоўлены сацыяльна-гістарычнымі умовамі развіцця грамадства канца XIX — пачатку XX ст., калі адбылася сутнасная пераацэнка маральна-этычных каштоўнасцей. Сёння анталагічныя канцэпцыі схіляюцца да думкі, што актуалізацыя экзістэнцыяльнай праблематыкі ва ўмовах дэградацыі каштоўнасцей арыенціраў сучаснага грамадства можа садзейнічаць пошуку новай парадыгмы быцця, улічыўшы, з аднаго боку, каштоўнасці патэнцыял суб'екта ў свеце і, з другога боку, яго ўнутраны крызіс, выкліканы нявер'ем як у ірацыянальнае, так і ў рацыянальны розум. Гісторыя развіцця філасофска-

мастацкіх экзистэнцыяльных канцэпцый паказала ўсю складанасць чалавечага існавання, трываласць трагічнага ў жыцці, фундаментальны характар невядомага як рэальнасці людскога свету.

ЛІТАРАТУРА

1. Кьеркегор, С. Страх и трепет / С. Кьеркегор; пер. с дат. — М.: Республика, 1993. — 383 с.
2. Кьеркегор, С. Дневник / С. Кьеркегор [Электронный ресурс].—2011 — Режим доступа: www.vehi.net/shestov/kirkegar/11.html. — Дата доступа: 15.09.2011.
3. Шопенгауэр, А. Избранные произведения / А. Шопенгауэр / Сост., авт. вступ. ст. и примеч. И.С.Нарский. — М.: Просвещение, 1992. — 479 с.
4. Заманская, В.В. Экзистенциальная традиция в русской литературе XX века. Диалоги на границах столетий / В.В.Заманская. — М.: Флинта: Наука, 2002. — 304 с.
5. Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С.Гуревича; Общ. ред. Ю.Н.Попова. — М.: Прогресс, 1988. — 552 с.
6. Сартр, Ж.-П. Первичное отношение к другому: любовь, язык, мохаизм / Ж.-П. Сартр // Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С.Гуревича; Общ. ред. Ю.Н.Попова. — М.: Прогресс, 1988. — С. 207–228.
7. Маритен, Ж. Краткий очерк о существовании и существующем / Ж. Маритен // Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С.Гуревича; Общ. ред. Ю.Н.Попова — М.: Прогресс, 1988. — С. 229—260.
8. Франкл, В. Человек в поисках смысла: Сборник / В.Франкл. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
9. Федотов, Г.П. Рождение свободы / Г.П. Федотов // Новый мир. — 1989. — № 4. — С. 218 — 230.
10. Федотов, Г.П. Россия и свобода / Г.П. Федотов // Знамя. — 1989. — № 12. — С. 197 — 214.
11. Бердяев, Н. Философия свободы. Смысл творчества / Н. Бердяев. — М. Изд-во "Правда", 1989. — 607с.
12. Экзистенциальная психология. Экзистенция / Под ред. Р.Мэя / перевод с англ. М. Занадворова, Ю. Овчинниковой. — М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭСКИМО-Пресс, 2001. — 624с.

13. Гаранин, Л.Я. Философские искания в белорусской литературе / Л.Я. Гаранин. — Минск.: Наука и техника, 1984. — 222 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ